

I. EDITORIAL

DE LA FERICIREA ONTOLOGICĂ LA DREPTUL LA FERICIRE

Conf. univ. dr. Marius ANDREESCU

Abstract

In our opinion, the problem of happiness can be approached ontologically and epistemologically in three ways: 1. As a state of consciousness but also existential of man in his physical, rational and spiritual individuality. It is always relative, determined or influenced by factors external to man, but especially by the various existential situations in which man finds himself; 2. Happiness as an ontological reality not only of the individual man but also of the human being, which has no boundaries of this world and of this life. It is a permanent call of man towards the acquisition of ontological happiness, it is an expression of the transcendental dimension of the human being. Such an approach to happiness involves religious meanings and meanings, especially of Orthodoxy.

3. From a legal perspective, being a fundamental human right that generates correlative obligations for the state. As a fundamental right, it can be enshrined explicitly or only implicitly in legal and political instruments. In this way, happiness is a component of the phenomenality of human existence in the social environment. The right to happiness in the legal sense has the generality and abstract nature of the legal norm, and its guarantee and realization depends on social and economic factors, on the realization of the imperatives of the rule of law and a democratic governance regime;

Happiness has a unitary ontological meaning, and none of the above ways of approaching this concept should be approached rigidly or in isolation.

In this study we propose an analysis of the concept of happiness, in an interdisciplinary way: philosophical, legal and theological

Keywords: *Happiness as an ontological state of the human being/the dignity of being happy/the legal understanding of happiness/the fundamental, constitutional right to happiness*

I. Sensuri și semnificații filosofice ale fericirii

Una dintre cele mai dezbătute probleme în cultura lumii este înțelegerea raportului dintre suferință și fericire, cei doi termeni fiind în principiu diametral

opuși. Altfel spus cum poate fi înlăturată suferința și implicit care sunt condițiile pentru ca omul să fie fericit. Mai mult, starea de fericire poate caracteriza nu numai omul ca persoană, dar în același timp, poate fi și o caracteristică a unei comunități, chiar și a unui popor.

Aspirația omului spre fericire se confundă cu existența și firea sa. Fericirea, ca stare sufletească și existențială este opusă suferinței, morții și servituților de tot felul. Religiile, filosofia dar și doctrinele sociologice, politologice, juridice au elaborat în decursul timpului diferite concepții și teorii despre fericire.

Toți oamenii doresc să fie fericiți. Oricât am fi de nihiști sau de sceptici în anumite momente ale vieții, oricât ne-am îndoi că fericirea poate fi atinsă ori că merită s-o căutam, noi nu încetăm să tindem – conștient sau nu – către dobândirea ei. Dar chiar dacă sunt de acord cu afirmația că fericirea este dezirabilă, oamenii se diferențiază de îndată ce își pun problema în ce constă fericirea. Fiecare dintre noi caută să evite suferința să atingem și să permanentizăm starea de fericire.

În opinia noastră problematica fericirii poate fi abordată în trei modalități:

1. Ca stare existențială a omului în individualitatea sa fizică, rațională și spirituală, aflată în exterioritatea și fenomenalitatea lumii. Este întotdeauna relativă, efemeră, nedeplină, determinată sau influențată de factori externi, de diversele situații existențiale în care omul se află și de stările sufletești atât de diverse și de multe ori contradictorii;

2. Din perspectivă juridică. Fericirea ca drept fundamental al omului, încă neconsacrat în constituții, dar prezent în abordările doctrinare. În această modalitate fericirea este o fenomenalitate existenței umane în mediul social. Dreptul la fericire în sens juridic are generalitatea și caracterul abstract al normei juridice iar garantarea și realizarea acestuia depinde de factori sociali, economici, de realizarea imperativelor statului de drept, a libertății umane a unui trai decent și a unui regim de guvernare cu adevărat democratic. În opinia noastră omul are dreptul la fericire în această lume, dar actuala ordine politică și socială a lumii nu îl poate conferii și nici garanta;

3. Fericirea, ca realitate ontologică perenă a ființei umane, care nu are granițele acestei lumi și ale acestei vieți. Este o chemare permanentă a omului spre dobândirea desăvârșirii, a fericitei vieți în eshatologie, este o expresie a dimensiunii transcendente a ființei umane, a trăirii în dreapta credință ortodoxă.

Concepțiile filosofice despre fericire existente în istorie sunt diverse și diferite prin sensul și semnificațiile atribuite fericirii, căile prin care omul poate evita suferința și ajunge la fericirea existențială, condițiile care trebuie îndeplinite pentru dobândirea fericirii.

Concepțiile despre fericire se deosebesc prin rostul pe care îl atribuim celorlalți în dobândirea propriei fericiri. Într-una din piesele sale de teatru, Jean Paul Sartre folosea o expresie șocantă: „infernul sunt ceilalți”¹, și, desigur, fiecare din noi poate

¹ Jean Paul Sartre, *Ființa și neantul*. Ed. Paralele 45 Pitești, 2004, p. 96.

fi la oricând „celălalt”. Cum putem să găsim fericirea într-o lume în care realizarea propriilor dorințe depinde de ceea ce doresc și fac semenii noștri? De multe ori, dorințele a doi oameni intră în conflict și ca urmare, fiecare încearcă să împiedice realizarea dorinței celuilalt. Nimeni nu renunță fără să lupte la fericire. Toți oamenii doresc să fie fericiți. Oricât am fi de nihiliști sau de sceptici în anumite momente ale vieții. Diferitele concepții despre fericire se disting în primul rând, prin felul în care este înțeleasă natura acesteia. Uneori, fericirea este concepută ca o idee foarte înaltă, un ideal îndepărtat, deasupra puterilor noastre de a o dobândi; adevărata fericire nu ar fi posibilă în timpul acestei vieți.

Există constante existențiale diferite de conceptele și categoriile rațiunii, acestea din urmă explicând și călăuzind procesul de cunoaștere și de înțelegere a realității fenomenale. Constantele existențiale sunt proprii ființei, în cazul nostru ființei umane, dar, evident sunt prezente în existența fenomenologică, fără ca fenomenologia existenței individuale și sociale a omului să epuizeze vreodată dimensiunea ontologică ființială a acestor constante. Din această perspectivă, constantele existențiale, pentru puterea de cunoaștere a omului au fost și vor rămâne „lucrul în sine, noumen”, cum spune Kant, la care rațiunea cunoscătoare umană nu are acces pentru că nu are o intuiției sensibilă a ființei, ci numai a aspectelor și diversului existențial fenomenologic prin care se manifestă aceasta. Sunt constante existențiale *viața, libertatea, suferința, fericirea, iubirea, libertatea*, enumerarea noastră nu este exhaustivă.² Constantele existențiale pot fi gândite de om chiar în ființa lor, dar nu pot fi cunoscute și conceptualizate științific, teologic sau filosofic decât în manifestarea lor fenomenologică, existențială a lor.

În fenomenologia existențială legată de ipostasul fiecărei persoane umane constantele existențiale sunt finite și relative așa cum este și cazul fericirii

Cum am spus, fericirea este o constantă existențială, dar în dimensiunea ei existențial fenomenologică este conceptualizată, explicată și înțeleasă de filosofie, teologie și chiar de știința dreptului. Această categorie, în expresia ei fenomenologică poate constitui și obiectul normării etice sau juridice. Astfel, în științele juridice constanta ontologică a fericire este regăsită în expresia fenomenologică de: *dreptul constituțional la fericire sau dreptul la căutarea fericirii*.

În studiul nostru vom analiza cu precădere concepțiile juridice, dimensiunea normativă și soluții de jurisprudență privind dreptul la fericire și dreptul la căutarea fericirii. Dialectică ființei și a existenței, inclusiv în privința fericirii cu raportare și la normativitatea juridică generează întrebarea: *Fericirea este un dar al lui Dumnezeu sau un drept al omului?* Mântuirea și îndumnezeirea prin har a omului este adevărata fericire care este deplină și niciodată nu se va lua de la el, după cuvintele Mântuitorului nostru Domnul Iisus Hristos. Fericirea este mai înainte de toate un dar neprețuit al lui Dumnezeu pentru om.

² Pentru dezvoltări, a se vedea Marius Andreescu, *Existența și ființa*. Jurnal de cugetări și reflecții, Ed. Pro Universitaria, București, 2023.

Propunem o scurtă sinteză a celor mai importante concepții filosofice și teologice privind constanta existențială (ontologică) a fericirii. Diferitele concepții despre fericire se disting în primul rând, prin felul în care este înțeleasă natura acesteia.

Uneori, fericirea este concepută ca o idee foarte înaltă, un ideal îndepărtat, deasupra puterilor noastre de a o dobândi. adevărata fericire nu ar fi posibilă în timpul acestei vieți. Totuși, toți suntem datori să încercăm să atingem această stare și câteva gânduri din înțelepciunea celor mai mari filosofi din istorie pot să ne ajute.

În concepția lui Gautama Buddha asupra fericirii se pune un mare accent pe faptul că oamenii ar trebui să găsească împlinire în experiența de a trăi mai degrabă decât în „destinația finală”. Nu există niciun scop final, oamenii își clădesc fericirea de-a lungul drumului, considera Buddha. „Dintre toate formele de precauție, precauția în dragoste este probabil cea mai fatală pentru adevărata fericire”. Nirvana este asociată de obicei cu jainismul și budismul și reprezintă starea supremă de eliberare soteorologică, eliberarea de renașterea repetată în samsara. În religiile indiene clasice *nirvana* este o stare de liniște perfectă, libertate, fericirea cea mai înaltă, precum și eliberarea sau sfârșitul *samsarei* (acel ciclu repetat de naștere, viață și moarte)³.

Părerea lui Confucius despre fericire a răsunat prin istorie în cărți și în recente cercetări privind terapia cognitivă, care își propune să ajute oamenii să înțeleagă legătura dintre gânduri, sentimente și comportamente. Potrivit unei stări de spirit promovată de Confucius, fericirea este o profeție auto-îndeplinită care se multiplică pe măsură ce găsim motive pentru existența ei. „Cele mai mari binecuvântări ale omenirii sunt în noi și la îndemâna noastră. Un om înțelept este mulțumit cu soarta lui, oricare ar fi această, fără a-și dori ceea ce nu are”⁴. Solon, unul din cei 7 înțelepți ai antichității, consideră că nimeni nu este fericit cât timp trăiește, căci oricând se pot abate asupra lui nenorocirile: trebuie să așteptăm sfârșitul vieții cuiva pentru a putea spune dacă a fost fericit. În lipsa adevăratei fericiri, oamenii se pot consola cu urmele ei palide: bucuria, plăcerea, gloria, prestigiul, prosperitatea. Cel care are privilegiul să trăiască astfel de stări s-ar putea să le confunde cu însăși fericirea. El se va mulțumi atunci cu surogate ale fericirii, posibil de atins în ciuda condiției noastre de muritori. Sau, dimpotrivă, el va înțelege că fericirea e un ideal de neatins, că e condamnat iremediabil la nefericire. Micile bucurii ne fac viața mai frumoasă, însă fericirea sinceră și totală este extrem de greu de obținut⁵.

³ Pentru dezvoltări, a se vedea, Nicolae Achimescu, *India. Religie și filosofie*, Ed. Tehnopress, București, 2005; Henry Zimmer, *Filozofiile Indiei*, Ed. Humanitas București, 2012.

⁴ Confucius, *Analetele lui Confucius*, Ed. Ideea Europeană, București, 2022, p. 67.

⁵ A se vedea, Ioana Sarambei, Nicolae Sarambei, 99 de Personalități ale lumii antice, Ed. Albatros București, 1983, pp.101-104; Aristotel, *Statul Atenian*, Ed., Antet Revolution, București, 2007, pp. 21-22.

De la Socrate a pornit cel mai limpede întrebarea „Ce este o viață bună?”. Să fie oare un virtuos, un om moral și adâncit în cele sfinte un om fericit? Sau e vorba strict de satisfacerea unor plăceri? Socrate spune că sunt ambele. Adică binele suprem înseamnă să fii fericit într-o moralitate sau moral într-o fericire.

Pentru Socrate, unul dintre cei mai mari filosofi din antichitate, fericirea nu vine odată cu recompensele externe, ci din succesul obținut pe cont propriu. Prin scăderea nivelului nevoilor noastre, putem învăța să apreciem plăcerile simple. „Secretul fericirii nu este găsit dacă îl cauți din răspuțeri, ci prin dezvoltarea capacității de a te bucura pentru puțin. Omul care face totul pentru a atinge fericirea și se bazează pe el însuși nu pe alții a adoptat cel mai bun plan pentru a trăi fericit”⁶.

Platon, discipolul lui Socrate, definește fericirea la fel ca profesorul lui. Versiunea lui Platon de fericire este o formă de dezvoltare personală, mai exact satisfacția derivă din realizări. „Fericirea noastră depinde doar de noi” În *Republica*, Platon afirmă că cei care sunt morali sunt singurii care pot fi cu adevărat fericiți. Astfel, trebuie să înțelegem virtuțile cardinale, în special justiția. Prin experimentul de gândire al inelului lui Gyges, Platon ajunge la concluzia că cel care abuzează de putere se înrobește cu apetitul său, deci este nefericit. O temă esențială pentru Platon în filosofia sa este teoria formelor, distincția dintre realitatea perceptibilă dar neinteligibilă (știința), și pe de altă parte realitatea imperceptibilă dar inteligibilă (matematica). Geometria a fost principala motivație a lui Platon, iar aceasta arată și influența lui Pitagora. Formele sunt arhetipuri perfecte ale căror obiecte reale sunt copii imperfecte. În *Republica*, forma cea mai înaltă este considerată ca fiind forma binelui, sursa tuturor celorlalte forme care ar putea fi cunoscute prin rațiune. Glaucon, un personaj care participă la dialog, clasifică cele trei feluri de bine și întreabă căreia îi aparține dreptatea: cele pe care le acceptăm de dragul lor fără a ține cont de consecințe, cele pe care le acceptăm atât de dragul lor cât și de dragul consecințelor lor, și cele pe care nu le primim de dragul lor dar le acceptăm de dragul consecințelor lor. Socrate atribuie dreptatea celui de-al doilea fel de bine.

Binele este suprema fericire pentru Socrate și Platon.

De asemenea, el vede un tip de fericire care decurge din justiția socială prin îndeplinirea funcției sociale; deoarece această datorie formează fericirea. Alte surse de fericire, cum ar fi petrecerea timpului liber, bogăția și plăcerea, sunt considerate forme mai puțin ferme, dacă nu complet false și opuse forme binelui și fericirii.⁷ Platon consideră că fericirea este plăcerea purificată senzorial prin inteligență, altfel spus, plăcerea de a cunoaște ideile, formele pure transcendente.

Pentru Aristotel, elevul lui Platon, fericirea nu este un dar oferit de ceilalți oameni sau de lucruri, ci este ceva creat de noi și ne revine responsabilitatea de a o

⁶ Andre Comte-Sponville, Arlette Farge, Jean Delumeau, Cea mai frumoasă istorie a fericirii, Ed. Art, București, 2015, pp. 19-21.

⁷ Platon, *Republica*, Ed. Antet, București, 2010.

proteja. „Am învățat să-mi caut fericirea limitându-mi dorințele mai degrabă decât să încerc să mi le satisfac”. Marele filosof atenian susține că *eudaimonia* este scopul gândirii și acțiunii umane. Eudaimonia este de obicei tradusă ca fericire. Eudaimonia implică binele, adevărul, dreptate, curajul, prietenia, dar și filosofia. Artele, cunoașterea și creația în general. Eudaimonia este un concept filosofic superior stării de plăcere, mulțumire, pentru că presupune atingerea potențialului maxim și împlinirea pe toate planurile, cu intenția de continuă perfecționare în ceea ce privește: autonomia, dezvoltarea personală, acceptarea de sine, scopul vieții, perfecționismul⁸.

Aristotel consideră că, „*Fericirea este activitate (în grecește. *energeia*) în acord cu virtutea*”⁹.

În cadrul *Eticii nicomahice*, Aristotel atrage atenția asupra faptului că multe scopuri sunt într-adevăr doar obiective intermediare și sunt dorite numai pentru că fac posibilă atingerea unor obiective mai mari. Prin urmare, lucruri precum bogăția, inteligența și curajul sunt apreciate numai în legătură cu alte lucruri, în timp ce eudaimonia este singurul lucru valoros izolat.

Aristotel a considerat virtutea ca fiind necesară pentru ca o persoană să fie fericită și a susținut că, fără virtute, mulțumirea este maximum ce poate fi obținut

Immanuel Kant - fost un filosof german, unul din cei mai mari gânditori din perioada iluminismului în Germania. Kant este socotit unul din cei mai mari filozofi din istoria culturii apusene. „Fericirea este starea unei ființe raționale în lume, căreia, în întregul existenței ei, totul îi merge după dorință și voință, și se bazează deci pe acordul naturii cu întregul ei scop, precum și cu principiul esențial de determinare al voinței ei”.

Stoicismul este o școală filosofică fondată în Atena de filosoful Zenon din Citium în jurul anului 300 î.Hr., în perioada elenistică a istoriei antice. Învățătura centrală a stoicismului este morala derivată din însăși legile naturii sau mai bine zis promovarea rațională, existența virtuoză sau atitudinea bărbătească în raport cu vicisitudinile vieții. Acceptarea acestei evidențe compensează durerea și nefericirea, împacă binele cu răul, viața cu moartea. O altă trăsătură constă în recomandarea iubirii față de oricare alte ființe.

Stoicii cred că fericirea sau împlinirea (*eudaimonia*) poate fi atinsă doar în interior, iar ceea ce este în exterior fiind doar preferabil, dar în esență indiferent. Această idee de fericire este comună aproape tuturor filosofiilor, însă felul stoic de a o atinge este unic.

Etica dezvoltată de *Stoa* derivă din principiile proprii ale fizicii: universul este guvernat de legi absolute care nu admit excepții, iar esențialul naturii umane este rațiunea. Aceste principii se sumează în celebra maximă: „*Trăiește în acord cu natura!*”.

⁸ A se vedea, Aristotel, *Etica nicomahică*, Ed. Antet Revoluțion, București, 2012.

⁹ Aristotel, *op. cit.*, p. 114.

Din această formulă derivă noțiunea de *virtute*, cu cele patru aspecte cardinale: *înțelepciunea, curajul, dreptatea și temperanța*, corespondând învățăturilor lui Socrate. În timp ce în etica aristotelică recunoștea locul pasiunilor în natura umană, urmând ca acestea să fie reprimare prin rațiune, stoicii cer anihilarea pasiunilor, mergând până la ascetism („*askesis*”), pentru că virtutea reprezintă unica fericire. A fi virtuos, înseamnă a fi indiferent la durere și suferință („*apatheia*”) și, în același timp, doritor de cunoaștere. De aici importanța acordată științei, fizicii, logicii, pentru că ele reprezintă bazele moralității, rădăcinile oricărei virtuți. Omul înțelept este sinonim cu om bun. Nefericirea și răutățile lumii sunt rezultatele ignoranței. De aici recomandarea practicii filosofiei, examinării permanente a propriilor judecăți și a comportamentului, pentru a putea constata dacă ele diferă de rațiunea universală a naturii.

Printre cei mai mari filosofi stoici se numără, în Roma Antică, Seneca, Cicero, Marcus Aurelius, Epictetus¹⁰.

Hedonismul (din greacă *hedone* - „plăcere”) este o concepție etică și un curent filosofic, ce proclamă plăcerea, desfătarea drept binele suprem, iar năzuința de a o obține, principiu al comportamentului. A fost întemeiat în Antichitate, la Roma, de Aristip din Cirene (care a pus accentul pe plăcerile senzuale), iar ulterior a fost dezvoltat pe baze raționaliste la Atena, de Epicur, apoi de umaniștii Renașterii, de materialişti și iluminiștii sec. 18, (cu accente antireligioase, individualiste). În esență, hedonismul pornește de la înclinarea naturală a omului către căutarea plăcerii și a fericirii și evitarea suferințelor, urmărind mijloacele prin care raportul între plăcere și suferință poate fi maximizat¹¹.

Pentru Epicur, unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai hedonismului în Grecia antică, senzația, care este criteriul cunoașterii, este și ghidul care ne face să căutăm plăcerea și să fugim de durere. Această fericire va consta deci în satisfacerea plăcerilor, printre care acelea ale inteligenței. Morala lui Epicur este un hedonism dar, hedonismul epicurian nu constituie totuși o apologie a plăcerii și a lipsei de măsură. El promovează o justă reglementare a plăcerilor, viața înțeleptului fiind temperată, contemplativă și virtuoasă. Filosoful considera că *ataraxia* (imperturbabilitatea) poate fi atinsă prin cultivarea plăcerilor sufletului. Plăcerile materiale nu erau aproape deloc importante pentru Epicur, însă a pledat pentru exercitarea înțelepciunii ca o modalitate de a atinge bucuria profundă. Un ingredient important pentru Epicur în toate acestea era prietenia. El credea că a împărtăși înțelepciune era mult mai valoros decât a fi un înțelept singuratic.

¹⁰ Pentru dezvoltări, a se vedea, Giovanni Reale, *Istoria filosofiei antice*. Cinismul, epicureismul, stoicismul, Vol. 5, Ed. Galaxia Gutenberg, București, 2016, pp. 382-491.

¹¹ A se vedea, Giovanni Reale, op.cit., pp. 305-380; Michael Flocker, *Cartea de căpătâi a hedonismului*. Arta liniști și a plăcerii, Ed. Humanitas, București, 2006.

„Cunoașterea de sine nu este o garanție a fericirii, dar este de partea fericirii și poate furniza curajul de a lupta pentru ea”¹².

Fericitul Augustin este unul din cei mai influenți gânditori, poate cel mai influent dintre toți, mai ales dacă ținem seama de faptul că inclusiv platonismul a influențat gândirea medievală prin intermediul lui Augustin. El rămâne o autoritate mai mult de o mie de ani după moartea sa, influențând, de exemplu, gândirea lui Descartes. Augustin susține că atât filosofia cât și teologia urmăresc realizarea unuia și același scop: fericirea, cu deosebirea căilor: Teologia-calea credinței; Filosofia-calea rațiunii¹³.

Baruh Spinoza, renumit filosof raționalist și panteist din secolul al XVII-lea, susține că dintr-un scop bine determinat omul în viață trebuie să fie fericit. Dorința de a trăi fericit sau bine este esența omului prin care ființa umană caută să-și mențină existența sa. Dar omul nu este un individ singuratic, el trăiește în lume, în natură și înțelegerea acestui lucru devine principal pentru scopul propus. Fericirea depinde de conștientizarea structurii lumii și a locului, pe care-l ocupă omul în această structură universală. Mai întâi de toate este necesar să cunoști natura lui Dumnezeu, așa cum este el în realitate, dar nu după imaginația noastră arbitrară. Pentru Spinoza, Dumnezeu nu este așa cum și-l închipuie religia creștină – un om. El este împotriva antropomorfizării lui Dumnezeu. Dumnezeu, spune Spinoza, este identic cu natura¹⁴.

John Look arată coordonatele sociale ale fericirii. Fericirea, în concepția filosofului englez, este starea naturală a omului; este un drept natural care implică condiții sociale, acesta „susține că legea naturală legitimează tot ceea ce o persoană întreprinde referitor la viața sa. Dumnezeu a creat oamenii liberi și egali, în starea naturală se impune o egalitate naturală, există chiar o lege a naturii ca o persoană să nu atenteze la viața, sănătatea, libertatea sau posesiunile altora. Gânditorul englez subliniază că această stare nu este în mod necesar o stare de război. O asemenea stare este declarată doar atunci când cineva ne încalcă drepturile. Abia atunci agresorul poate fi pedepsit și chiar ucis. Conflictele din starea naturală pot fi remediate prin asigurarea unui cadru, prin încheierea unui contract cu toți ceilalți, în vederea creării unei societăți civilizate. Noi autorizăm astfel o guvernare care poate chiar să ne judece pentru a apăra drepturile naturale. Oricum această guvernare poate fi oricând dizolvată dacă violează legile și pune în pericol viața, libertatea sau proprietatea indivizilor”¹⁵.

¹² Epicur și epicureismul antic, Ed. Humanitas, București, p. 367.

¹³ Pentru dezvoltări a se vedea, preot, dr. Sicoe Tudor, Fericitul Augustin. Aspecte teologice cu referire specială la Triadologie, Ed. Andreiana, Sibiu, 2013.

¹⁴ A se vedea, Baruch Spinoza, Etica, București, Ed. Științifică, București, 1957.

¹⁵ Ioan Ciochină-Barbu, Natura juridică a dreptului la fericire, articol publicat, pe file:///C:/Users/Marius/Downloads/2._Natura_juridica_a_dreptului_la_fericire.Ciochina.RO.pdf.

În introducerea lucrării „Despre infracțiuni și pedepse”, Beccaria vede în fericire o bază pentru organizarea socială și înțelegere sau, altfel spus, pentru constituționalism.

Formulând principiul normativ fundamental ce trebuie să stea la baza adoptării tuturor legilor, acesta spune: „Să deschidem tomurile de istorie și vom vedea că legile, care totuși sunt sau ar trebui să fie pacte încheiate între oameni liberi, nu au fost în genere altceva decât un instrument al pasiunilor câtorva sau au apărut în urma unei fortuite și trecătoare necesități; nicidecum dictate de un imparțial cercetător al naturii umane, care să se aplece asupra acțiunilor unei mulțimi de oameni și să le subordoneze, concentrându-le, următorului punct de vedere: fericirea maximă împărțită la cât mai mulți. Fericite acele foarte puține națiuni care nu au așteptat ca evoluția lentă a relațiilor și vicisitudinilor omenești să atingă culmea relelor și abia apoi să porceadă spre bine, ci au grăbit schimbările intermediare prin legi bune; și i se cuvine recunoștința oamenilor aceluși filozof care a avut curajul ca, din obscurul și disprețuitul său cabinet, să arunce în mulțime primele semințe ale adevărilor utile, îndelungă vreme rămase neroditoare”¹⁶.

Filosoful german Immanuel Kant definește fericirea ca fiind de fapt „bunăstarea continuă, bucuria de a trăi, satisfacția completă vizavi de situația personală”. În una din cunoscutele sale lucrări privind critica rațiunii pure, referindu-se la conceptul de fericire, afirma: „Ca ființă rațională finită, omul nu poate să renunțe la țelul său natural care este fericirea. Dar el devine demn de fericire doar prin strădania sa neîncetată de a respecta legea morală”¹⁷.

Kant susține că, „Morala nu este propriu-zis doctrina care să ne învețe cum să ne facem fericți, ci cum să devenim demni de fericire... Fericirea este starea unei ființe raționale în lume, căreia, în întregul existenței ei, totul îi merge după dorință și voință, și se bazează deci pe acordul naturii cu întregul ei scop, precum și cu principiul esențial de determinare al voinței ei”¹⁸.

Marele filosof german, consideră că morala, legea morală, inclusiv demnitatea de a fi fericit sunt categorii ale rațiunii și nu senzoriale, empirice: „Fericirea este satisfacerea tuturor înclinărilor noastre (atât extensive, după varietatea lor, cât și intensive, după grad, precum și protensive, după durată). Numesc pragmatică (regula prudenței) legea practică determinată de mobilul fericirii; iar morală o numesc pe aceea, dacă așa ceva există, care nu are alt mobil decât demnitatea de a fi fericit (lege morală). Cea dintâi sfătuiește ce trebuie să facem, dacă vrem să avem parte de fericire, cea de-a doua ordonă cum trebuie să ne purtăm pentru a fi numai demni de fericire. Cea dintâi se bazează pe principii empirice; căci altfel decât prin experiență eu nu pot ști nici care sunt înclinările ce vor să fie satisfăcute, nici care sunt cauzele naturale ce pot produce satisfacerea lor. A doua face abstracție de

¹⁶ Cesare Becaria, *Despre infracțiuni și pedepse*, Ed. Humanitas, București, 2007, p. 61.

¹⁷ Immanuel Kant, *Religia în limita rațiunii pure*, Ed. Humanitas, București, 2004, p. 65.

¹⁸ Immanuel Kant, *Critica rațiunii practice*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 102.

înclinările și de mijloacele naturale de a le satisface și consideră numai libertatea unei ființe raționale în genere, și condițiile necesare, fără de care nu ar putea fi armonie, după principii, între această libertate și distribuirea fericirii, și deci ea poate cel puțin să se bazeze pe simple Idei ale rațiunii pure și să fie cunoscută a priori”¹⁹.

Spațiul alocat acestui studiu nu ne îngăduie să dezvoltăm mai mult expunerea concepțiilor filosofice despre fericire.

În perioada contemporană, unii filosofi susțin că, fericirea nu este un ideal, ci o stare a sufletului nostru: fie ca o stare de bucurie, plăcere, exaltare, fie ca una de liniște, împăcare. Înțelegă în acest fel, fericirea nu mai este intangibilă: ea depinde de fiecare dintre noi, o căutăm în noi înșine, și tot în noi se găsește și calea către dobândirea ei. Putem considera că dobândirea fericirii se poate realiza pe calea cunoașterii, pe calea iubirii și pe cea a credinței.

Alți filosofi au considerat însă că fericirea nu înseamnă să te afli într-o anumită stare sufletească; fericirea constă în ceea ce înfăptuim, în activitatea noastră. Pentru pragmatism, inclusiv cel contemporan, fundamentul moralei este utilitatea (sau principiul celei mai mari precizii). Potrivit acestui principiu, acțiunile oamenilor sunt bune dacă aduc fericirea și rele dacă aduc nefericirea. Astfel fericirea constă în plăcere sau absența suferinței, iar nefericirea în durere sau absența plăcerii. De la început omul își propune un singur scop: plăcerea și absența suferinței. Un lucru este, astfel, dezirabil dacă el este în sine o plăcere sau mijlocește una, înlăturând suferința. John Stuart Mill recunoaște ca o asemenea „teorie” a vieții poate provoca multe antipatii întrucât proclama plăcerea ca scop suprem. Spune însă că, „totuși, utilitariștii recunosc superioritatea plăcerilor spirituale, care, prin durata, certitudine, intensitate sunt mai puternice decât plăcerile corpului, dar adaugă, că acest primat constă mai curând în avantajele pe care le procură decât în natura sa”²⁰.

Există și filosofi care neagă posibilitatea ca omul să atingă starea de fericire. Albert Camus- filosoful francez a avut o abordare diferită asupra fericirii comparativ cu teoria lui Socrate. Pentru Camus, fericirea a fost un obiectiv al vieții destul de sumbru. În schimb, el a preferat să trăiască semnificativ momentul și să nu insiste prea mult pe scopurile setate pe termen lung, așa cum s-a reflectat în cea mai cunoscută lucrare a sa, „Mitul lui Sisif”. „Prin plăcere înțelegem absența durerii din corp și a problemelor din suflet. Un raționament sobru, căutarea motivelor deciziilor și a evitărilor, eliminarea acelor credințe care conduc la tumultul sufletului”²¹.

Filosoful român Ernest Bernea analizând contradicția dialectică dintre suferință și fericire, explică existența suferinței chiar prin libertatea existențială cu care este înzestrat prin fire omul: „De ce suferă omul? – se întreabă filosoful- Pentru că e

¹⁹ Immanuel Kant, op. cit., pp. 103-104.

²⁰ A se vedea, John Stuart Mill, Utilitarismul, Ed. ALL, București, 2014.

²¹ Albert Camus, Mitul lui Sisif, Ed. Polirom, București, 2020, p. 97.

dublu. Și pentru ce mai suferă? Pentru că e liber. El poate fi imagine biblică sau poate face o figură satanică. Omul e dublu și e liber. El suferă pentru că merge pe negație care e manifestarea răului depus în însăși rădăcinii lui și suferă pentru că are libertatea de a alege și de a hotărî, dar poate să nu facă. Omul Joacă între bine și rău, între eroismul său spiritual (sfințenie) și moliciunea dulce a păcatului. Omul nu poate face orice și nu poate face oricum”²².

Același autor, consideră întemeiat că idealul epocii moderne și postmoderne este înlăturarea suferinței, în toate formele ei și atingerea stării de fericire ontologică numai prin confort și plăcerile oferite de știință, tehnologie, cultură, transpuse în viața fiecăruia și devenite caracteristici ale civilizației contemporane. Această încercare se dovedește a fi un eșec sau cel mult o iluzie. „Omul civilizației noastre nu a vrut să accepte suferința ca o stare morală firească și a căutat prin mijlocele care i-au stat la îndemână să o înlăture. Idealul eticii moderne nu a putut fi însă atins. Cu toată cultura și civilizația, cu toată știința și tehnica, suferința omului nu a putut fi alungată, ci dimpotrivă ea a mers tot crescând odată cu progresul visat de veacul luminilor. Omul a putut să facă să crească nebănuite de bogat cunoștințele sale teoretice și practice, a izbutit să-și perfecționeze uneltele, să-și ridice condițiile materiale ale vieții, să aibă confort și chiar lux, dar până la sfârșit a băgat de seamă că fericirea i-a scăpat și suferă mai mult decât oricând”²³.

Contradicția dialectică dintre suferință și pe de altă parte fericire, în expresia ei concretă de bucurie, a fost înțeleasă și rezolvată greșit de principalele concepții etice ale istoriei. Aceste concepții nu trebuie înțelese numai diacronic, istoric, dar și sincron, deoarece coexistă și în vremurile noastre. Soluția corectă este cea conferită de morala creștină bazată pe revelația supranaturală. „Dacă epicurianismul, reactualizat cu mari dimensiuni de epoca burgheză, înlătură suferința fără a cunoaște fericirea, dacă pesimismul acceptă suferința pentru ea însăși, etica nouă de un adânc înțeles creștin, acceptă suferința pentru a ajunge în sferele luminate ale bucuriei”²⁴.

Petre Andrei cunoscutul sociolog și filosof român, consideră că fericirea nu e un fenomen pur subiectiv, intern al unui om abstract izolat de viața socială, nu e nici rezultatul influenței sociale asupra sufletului omenesc pasiv, ci e produsul personalității, prelucrării materialului social. „...Procesul de integrare a individului în societate se realizează concomitent, îl presupune pe cel de individualizare, de subiectivare a scopurilor sociale. Armonizarea sufletului cu mediul social, ca tendințe morale, stabilirea unui echilibru între obiectiv și subiectiv, acestea produce fericirea. Izvorul fericirii este conectarea sufletului cu sine însuși și cu mediul moral social... Fericirea este un fenomen social etic ce se deosebește de simpla

²² Ernest Bernea, *Cel ce urcă muntele suferinței*, Ed. Predania, București, 2021, p.13.

²³ Ernest Bernea, op. cit., p. 9.

²⁴ Ernest Bernea, op. cit., p. 16.

plăcere, satisfacție sau mulțumire biologică (s.a.). Fericirea presupune un scop conștient, un ideal, rezultate al unei selecții valorice al unei alegeri sau angajări”²⁵.

Elena Zamfir, profesor universitar, consideră că „Fericirea reprezintă o stare prin excelență subiectivă, cu o structură complexă de tip emoțional-afectiv, cognitiv-informațional, dar și apreciativ-valorizator. De aceea, percepțiile noastre despre viața pe care o trăim, care ne dau dimensiunea fericirii, sunt foarte diferite în funcție de caracteristicile individuale, dar și de oportunitățile oferite fiecăruia de mediul său de viață. Fericirea, ca proces și nu ca dat (constantă imuabilă care poate rămâne ca un bun al nostru și pe care îl putem conserva în timp), presupune o continuă căutare; ea se compune dintr-o multitudine de dorințe, aspirații latente care, odată împlinite, sunt înlocuite cu altele și devin la fel de presante, la fel de importante pentru a se transforma în cerințe active”²⁶. Ne raliem și noi la această opinie.

Într-adevăr, din cele prezentate până acum rezultă că fericirea trebuie privită pluridimensional și că din orice unghi ar fi privită „ea se compune dintr-o multitudine de dorințe, aspirații latente care, odată împlinite, sunt înlocuite cu altele și devin la fel de presante, la fel de importante pentru a se transforma în cerințe active”²⁷.

Deținătorii efemeri ai puteri statale în această lume, naționali sau supranaționali, doresc să trăim prin delegație, să nu mai fim noi înșine, să renunțăm la personalitatea și demnitatea de oameni, la libertate și să le încredințăm lor dreptul să ne spună cine suntem, cum să ne trăim viața, să ne explice ce este libertatea și să ne confere libertate în limitele și formele dorite de ei, să ne restrângă drepturile naturale, să ne spună ce este bine și ce este rău, să ne facă să existăm fără Dumnezeu într-o societate atee pe care tot ei vor să o construiască după chipul și voia lor. Și toate acestea în schimbul unui pretins trai în siguranță, bazat pe consum, pe a avea și pentru a fi.

Mulți dintre noi au acceptat acest compromis, au renunțat la autenticitatea lor, devenind simpli indivizi supuși, care se simt în siguranță sub puterea absolută și atotștiutoare a tătucului, care este leviatanul, statul actual căzut în fariseism, demagogie și ateism profund.

Intenția guvernanților este să ne transforme în „sclavi fericiți”. Iată ce spune în acest sens Ovidiu Hurdzeu: „La începutul mileniului, occidentalul se simte din ce în ce mai vulnerabil. Panica, nesiguranța, apatia socială, evitarea riscurilor, însoțită

²⁵ Citat de Valentin Mureșan, Universitatea din București. Revista de Filosofie Analitică Volumul III, 2o, Iulie-Decembrie 2009, pp. 29-56 <http://www.srfa.ro/rrfa/pdf/rfa-III-2-valentinmuresan.pdf>.

²⁶ Elena Zamfir, Dreptul la fericire, prizonier între cultura libertății și cultura tăcerii, articol publicat pe, 5] <http://www.romaniapozitiva.ro/romania-pozitiva/dreptul-la-fericire-prizonier-intre-cultura-libertatii-si-cultura-taceri-i-interviu-cu-elena-zamfir-profesor-universitar/>.

²⁷ Elena Zamfir, Dreptul la fericire, prizonier între cultura libertății și cultura tăcerii, op. cit.

de măsuri drastice de securitate, au înlocuit spiritul temerar eroic, activismul politic, dorința de-a experimenta, de a depăși limitele. Individul încrezător în sine și în lumea din jur a lăsat locul unui ins ezitant, derutat, victimă neputincioasă sau, în cel mai bun caz, persoană precaută, temătoare de riscurile care-o pândesc la tot pasul.

Se naște sub ochii noștri o nouă paradigmă culturală, construită în jurul conceptului de vulnerabilitate: Totul a devenit subordonat noțiunii de safety, siguranță, securitate.

Aproape nimeni în Occident nu te mai întreabă: te simți liber? Acum întrebarea pe buzele tuturor este are you safe?: (te simți în siguranță?).

Siguranța: nu trebuie privită într-un sens restrâns, pur tehnic, ci în adevărul ei profund: viziune asupra lumii, Weltanschauung. Perceperea realității prin ochelarii vulnerabilității este un fenomen cultural, strâns legat de statutul individului în epoca hiperglobalizării și a postmodernității instituționalizate²⁸.

Este un fapt cert că progresul economic și social, facilitățile și serviciile sociale specifice civilizației contemporane, pragmatismul moral, consumismul actual bazat pe dorința de „a avea” și nu „de a fi”, ateismul, libertinajul ideologic și moral contemporan, nu au eliminat suferința și nu îi conferă omului starea existențială de fericire atât de mult dorită. Aceasta pentru că fericirea nu poate fi dobândită în fenomenologia existenței individuale sau sociale a omului, nu este un fapt exterior care să răspundă cauzalității și determinismului material ci o dimensiune interioară a sinelui mai adânc al omului, al conștiinței sale împăcată cu sine, cu Dumnezeu și cu universul, este o stare a celor cu inima și sufletul curate.

Nu vom insista asupra concepțiilor teologice despre fericire. Totuși, concluzionăm prin a afirma că, singura cale adevărată de a dobândi starea de fericire, acum și pentru eternitate este împlinirea poruncilor și cuvintelor Mântuitorului nostru Domnul Iisus Hristos cuprinse în Sfânta Evanghelie. În Predica de pe Munte Domnul nostru Iisus Hristos arată în ce constă fericirea omului și care sunt condițiile ei. Nu este singurul loc din Sfânta Evanghelie în care Mântuitorul se referă la fericire. Prin urmare, fericirea poate fi o realitate ontologică nu numai pentru existența mărginită și finită a omului, dar mai ales pentru viața veșnică.

II. Scurte considerații privind drepturile fundamentale ale omului și evoluția lor.

Fericirea poate forma obiectul de reglementare a unor norme juridice? Răspunsul la această întrebare prezintă anumite nuanțe. Fericirea ontologică cu

²⁸ Ovidiu Hurduzeu, *Sclavii fericirii. Lumea văzută din Silicon Vally*, Ed. Timpul, Iași, 2005, p. 5. A se vedea și Marius Andreescu, *Omul, Societatea și Statul*, Ed. Pro. Universitaria, București, 2022.

sensul și semnificațiile sale teologice nu poate fi reglementată prin norme juridice. Face parte din zona non-dreptului, este o realitate specifică ființei umane, la fel ca și viața, conștiința, libertatea inexprimabile și indefinibile prin norme de drept. Normele juridice pot reglementa numai aspectele fenomenologice ale existenței, nu și ființa acestora; mai precis reglementează exclusiv conduita omului ca subiect al unor raporturi juridice, în care se manifestă viața, conștiința și libertatea acestuia.

Fericirea poate fi nu numai o realitate ontologică specifică ființei umane, dar și o manifestare fenomenologică cuprinsă în conținutul comportamentului relaționar social al omului. În această accepțiune fericirea poate fi conceptualizată și exprimată normativ, juridic.

Se poate conceptualiza și exprima normativ, constituțional un drept fundamental al omului la fericire? Pentru a răspunde la această întrebare propunem o scurtă sinteză asupra naturii juridice a drepturilor fundamentale ale omului și a evoluției lor.

Drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului sunt o realitate constituțională cu profunde implicații în existența fiecărui om, în raporturile acestuia cu statul. Reprezintă, de asemenea, o realitate existențială a fiecărei persoane, a societății în ansamblu și o dimensiune a democrației. Constituționalismul modern se bazează pe afirmarea, recunoașterea și garantarea drepturilor și libertăților fundamentale, fără de care noțiunile de stat, drept, societate civilă, regim democratic, putere suverană ar fi de neconceput. De aceea, această instituție are o importantă dimensiune filosofică ce caracterizează existența fiecărui om, dar și una de drept constituțional și drept internațional, exprimând atât conceptual, cât și normativ raporturile complexe dintre om și stat.

Cercetarea științifică a drepturilor și libertăților fundamentale trebuie să se desfășoare pe trei planuri: conceptual, filosofic și politologic. Și, nu în ultimul rând, juridic, fiind, în același timp, și o problemă a constituției internaționale.

În esență, toți autorii recunosc că democrația și drepturile omului realizează împreună o unitate indestructibilă, care se condiționează reciproc. Democrația marchează emanciparea poporului, devenirea lui ca subiect al guvernării, emancipare care presupune putere de determinare a fiecărei persoane, deci investirea acesteia cu drepturile ce-i sunt inerente ca om și cetățean.

Pentru definirea constituțională a acestei instituții trebuie avute în vedere câteva aspecte:

a) Drepturile fundamentale sunt drepturi subiective, ele fiind facultăți ale subiectelor raportului juridic de a acționa într-un anumit fel sau de a cere celorlalte subiecte o atitudine corespunzătoare și de a beneficia de protecția statului în realizarea pretențiilor legitime;

b) Drepturile fundamentale sunt drepturi esențiale pentru cetățeni. Este trăsătura care deosebește drepturile fundamentale de cele subiective obișnuite, fiind determinante pentru statutul juridic al cetățeanului;

Criteriul de delimitare între drepturile subiective și cele subiectiv-esențiale este unul valoric, dar și concret-istoric. Din punct de vedere valoric, sunt esențiale drepturile care se referă la viața, libertatea și personalitatea fiecărui om.

Din perspectiva concret-istorică, același drept subiectiv poate fi considerat un drept fundamental sau un simplu drept subiectiv, potrivit condițiilor concrete, economice, sociale, politice și în conformitate cu voința guvernanților, exprimată prin lege.

c) Datorită importanței lor, drepturile fundamentale sunt înscrise în acte deosebite, cum ar fi declarațiile de drepturi și de legi fundamentale, constituționale.

Reglementarea constituțională a acestor drepturi este urmare a aplicării criteriului valoric, deci recunoașterea acestora de a fi esențiale pentru cetățeni. Înscrise în Constituție, li se recunoaște caracterul de drepturi fundamentale și li se stabilesc garanții pentru ocrotirea și garantarea lor.

Putem defini drepturile și libertățile esențiale ca fiind acele drepturi subiective ale cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea lor, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi.

Astfel, drepturile omului evocă drepturile ființei umane, înzestrată cu rațiune și conștiință, căreia îi sunt recunoscute drepturi naturale ca imprescriptibile și inalienabile. Pe planul realității juridice, omul devine cetățean, se integrează într-un anumit sistem social și politic, reglementat de reguli morale și juridice. În consecință, din acest punct de vedere, cetățenii beneficiază de toate drepturile înscrise în Constituție, pe când străinii și apatrizii doar de unele dintre ele și, în special, de cele indispensabile ființei umane.

În concluzie, din planul realităților universale și existențiale, drepturile omului devin drepturi ale cetățeanului pe planul realităților interne ale fiecărui stat.

Problematica drepturilor și libertăților fundamentale și reglementarea lor constituțională este o consecință a evoluției statului și funcțiilor sale, iar pe de altă parte, este rezultatul revendicărilor social-economice și politice ale societății.

Se remarcă, în același timp, preocuparea constantă în plan juridic de consacrare și, mai ales, garantare a drepturilor fundamentale, aspect ce generează o varietate de soluții juridice cu implicații și în planul dreptului internațional public.

Primele documente cu valoare constituțională care consacră drepturi și libertăți fundamentale cu un caracter civil și politic sunt: *Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului, din 1789, Constituția de la Philadelphia, din 1787, Declarația franceză a drepturilor fundamentale, din 1793.*

Drepturile și libertățile fundamentale cuprinse în aceste importante documente internaționale au fost considerate, de doctrină, drepturi din prima generație, deoarece vizau în mod direct ființa umană în raporturile sale cu societatea și urmăreau să limiteze puterea statului prin afirmarea libertății individuale.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Europa se manifestă o mișcare socială tot mai largă pentru emanciparea economică a unor categorii sociale defavorizate. În consecință, guvernanții acceptă concesiile economice și sociale în favoarea clasei muncitoare, sub forma acceptării revendicărilor sindicale ale acestora.

După Primul Război Mondial, sub influența progresului economic și social, dar și datorită necesității de a se asigura populației o stare materială mai bună, acces la cultură și dezvoltarea personalității, precum și un control eficient asupra respectării drepturilor și libertăților fundamentale, în diferite constituții sunt proclamate drepturi economice și sociale, respectiv: dreptul la muncă, dreptul la grevă, libertatea și asocierea sindicală, egalitatea socială, dreptul la asigurări sociale, la securitatea muncii, accesul liber la justiție, garantarea libertății individuale, dreptul la învățătură etc.

În doctrina constituțională, ele sunt numite drepturi și libertăți de generația a doua.

Spre deosebire de drepturile civile și politice, care nu presupun, în principiu, și acțiuni concrete din partea statului, în afara abținerii în fața libertății personale, drepturile și libertățile sociale, economice și culturale implică din partea statului acțiuni, măsuri și garanții.

Drepturile sociale și economice s-au impus, mai ales, după adoptarea de către ONU a *Declarației universale a drepturilor omului*, din 1948 și a Pactelor adoptate de către ONU, în 1966.

Cu toate că, în unele documente internaționale, drepturile și libertățile fundamentale politice, pe de o parte, și drepturile sociale și economice, pe de altă parte, sunt tratate diferit, doctrina constituțională modernă a afirmat indivizibilitatea și strânsa legătură dintre drepturi, indiferent de specificul acestora.

În deceniul al VII-lea al secolului nostru, s-au impus noi drepturi ale omului, drepturi din a treia generație, cunoscute și sub numele de drepturi de solidaritate, respectiv: dreptul la pace, la dezvoltare, dreptul la mediul înconjurător, drepturi specifice tinerilor, drepturile minorităților conlocuitoare, dreptul națiunilor sau popoarelor la autodeterminare, dreptul poporului de a exploata bogățiile naturale, dreptul la un nivel de viață decent, dreptul la intimitate și la respectarea vieții personale.

Aceste drepturi fundamentale noi subliniază ideea promovării personalității umane și a valorizării raporturilor complexe dintre individ și colectivitate.

Din punct de vedere evolutiv, se constată că *Declarația universală a drepturilor omului* din 1948 pune accentul, cu precădere, pe drepturile individuale, pe când alte documente internaționale, cum ar fi *Proclamația de la Teheran*, din 1968, marchează evoluția de la concepția drepturilor omului axată pe individ la o concepție care se bazează pe colectivitate.

Cu toate acestea, literatura de specialitate a subliniat că unicul criteriu al clasificării drepturilor și libertăților cetățenilor este cel al conținutului acestora și alte

criterii, precum exercitarea lor sau posibilitatea de realizare, nu sunt esențiale pentru caracterizarea acestora.

În acest sens, se poate afirma că:

a) toate drepturile și libertățile omului sunt, totodată, atât individuale, cât și colective;

b) fiecare drept și fiecare libertate sunt individuale prin titularul lor.

Folosind criteriul conținutului pentru clasificarea lor, trebuie avute în vedere următoarele principii:

(i) clasificarea nu trebuie să fie interpretată ca o ierarhizare a drepturilor. Toate drepturile omului și ale cetățeanului au aceeași importanță;

(ii) drepturile și libertățile fundamentale sunt inalienabile.

Clasificarea nu urmărește divizarea drepturilor, ci, dimpotrivă, explicarea structurii interioare a sistemului unitar al drepturilor. De aceea, se impune să se acorde o importanță egală drepturilor economice, sociale, culturale, civile și politice.

După criteriul conținutului, drepturile și libertățile fundamentale se clasifică, în opinia profesorului Ioan Muraru, în:

a) Inviolabilități, adică acele drepturi și libertăți care, prin conținutul lor, asigură viața, posibilitatea de mișcare liberă, siguranța fizică și psihică, precum și siguranța domiciliului persoanei. În această categorie, includem: dreptul la viață, dreptul la integritate psihică, libertatea individuală, dreptul la apărare, dreptul la liberă circulație, dreptul la ocrotirea vieții intime, inviolabilitatea domiciliului;

b) Drepturile și libertățile social-economice și culturale, respectiv acele prerogative care, prin conținutul lor, asigură condițiile sociale și materiale ale existenței umane: dreptul la învățătură, dreptul la ocrotirea sănătății, dreptul la muncă și protecție socială, dreptul la grevă, dreptul de proprietate, dreptul de moștenire, dreptul la un nivel de trai decent, dreptul la căsătorie, dreptul copiilor și tinerilor la protecție socială, dreptul persoanelor handicapate la protecție socială;

c) Drepturile exclusiv politice sunt acele drepturi care, prin conținutul lor, pot fi exercitate de cetățeni numai prin participare la guvernare: dreptul la vot, dreptul de a fi ales și dreptul de a alege și a fi ales în Parlamentul European;

d) Drepturi și libertăți social-politice, adică acele drepturi care, prin conținutul lor, pot fi exercitate de cetățeni, la alegerea lor, pentru rezolvarea unor probleme sociale și spirituale sau pentru participarea lor la guvernare, respectiv: libertatea conștiinței, libertatea de exprimare, dreptul de informație, libertatea întrunirilor, dreptul de asociere, secretul corespondenței;

e) Drepturile garanții sunt acele drepturi care, prin conținutul lor, au rolul de garanții constituționale, respectiv: dreptul de petiționare și dreptul persoanei vătămate de către o autoritate publică de a solicita repararea prejudiciului produs²⁹.

²⁹ Pentru dezvoltări, a se vedea Marius Andreescu, Andra Puran, *Drept constituțional. Teoria generală și instituții constituționale. Jurisprudență constituțională*, ediția a-4-a, Ed. C.H. Beck, București, 2020, pp. 227-234.

III. Dreptul la fericire în doctrina juridică și în jurisprudența constituțională

Adoptată la 4 iulie 1776, Declarația de Independență a Statelor Unite ale Americii, este primul act normativ cu valoare constituțională al unui stat democratic care face vorbire despre dreptul inalienabil al omului de a-și căuta fericirea. În cel de-al doilea paragraf al său, aceasta proclamă: „*Considerăm ca evidente prin ele însele adevărurile următoare: toți oamenii sunt creați egali; ei sunt înzestrați de Creator cu anumite drepturi inalienabile; printre aceste drepturi se află viața, libertatea și căutarea fericirii. Guvernele sunt stabilite printre oameni pentru a garanta aceste drepturi, iar justa lor putere emană din consimțământul guvernaților. De fiecare dată când o formă de guvernământ devine distrugătoare pentru acest scop, poporul are dreptul să o schimbe sau să o abolească și să instituie un nou guvern, bazându-1 pe principiile și organizându-1 în forma care îi vor părea cele mai potrivite pentru a-i conferi siguranța și fericirea*”³⁰.

Autorul proiectului de Declarație este, potrivit surselor istorice, Thomas Jefferson. Unul dintre autorii conceptului american de privind fericirea și căutarea ei este James Madison, al patrulea președinte al S.U.A. Acesta, preluând unele idei despre statutul social al omului din opera lui Aristotel și John Locke, considera că, „Și sunt sigur că oriunde se află neliniște se află și dorință; căci noi dorim fără încetare fericirea și este sigur că pe cât simțim neliniște, pe atât ne lipsește fericirea, chiar după propria noastră părere, oricare ar fi de altfel condiția sau starea în care ne aflăm”³¹.

În lumea timpului nostru, marcată de nesiguranță, crize, discrepanțe sociale, conflicte, obscurantism, intoleranță, exclusivism, secularism, sărăcie, politicieni și doctrinari încearcă să definească conceptul de fericire nu numai ca o trăire a individului în raport cu anumite împrejurări care-i determină anumite sentimente de plăcere, de bucurie supremă, de admirație puternică, etc., ci ca un „drept la fericire”.

Adunarea Generală a O.N.U., prin Rezoluția nr. 66/281/12.07.2012³², a proclamat data de 20 martie drept „Ziua Internațională a Fericirii” (International Day of Happiness). „Căutarea fericirii este unul dintre obiectivele fundamentale ale ființei umane”, subliniază Adunarea ONU în Rezoluția sa adoptată prin consens. Documentul propune celor 193 de țări membre să celebreze această zi „în manieră potrivită, în special prin activități educative” și să abordeze politici publice care să crească bunăstarea popoarelor. Organizația Națiunilor Unite invită, de asemenea, organizațiile internaționale și regionale, precum și societățile civile, inclusiv organizațiile non-guvernamentale și persoanele fizice, să marcheze Ziua Internațională a fericirii prin diverse activități publice de sensibilizare”. „Căutarea

³⁰ Declarația de independență (adoptată în unanimitate de Congres, la 4 iulie 1776, la Philadelphia), publicat pe, <https://constitutii.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/02/declarac89bia-de-independenc89bc483.pdf>.

³¹ Camil Mureșan, Alexandru Vianu, Președinte la Casa Albă, Ed. Politică, București, 1974, p. 89.

³² Publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C/326/02 din 26.10.2012.

fericirii se află în centrul eforturilor umane. Oamenii din întreaga lume aspiră la o viață fericită și împlinită, în armonie cu natura. Când acțiunile noastre sunt îndreptate spre binele comun, ne îmbogățim cu toții. Compasiunea aduce fericire și ne ajută în modelarea viitorului pe care ni-l dorim”, a subliniat secretarul general al ONU, Ban Ki-moon³³.

La 20 martie 2020, ONU a dat publicității Raportul Fericirii Mondiale ("World Happiness Report")³⁴. În plină criză sanitară globală provocată de pandemia de coronavirus, Finlanda a fost desemnată cea mai fericită țară din lume pentru a treia oară consecutiv, urmată de Danemarca, aflată pe locul al doilea, și Elveția, situată pe locul al treilea. Sudanul de Sud și Afganistan, două țări sfâșiate de război, ocupă penultimul, respectiv ultimul loc din acest clasament.

Metodologia utilizată a constat în evaluarea răspunsurilor prelevate de la câte un eșantion de persoane din peste 150 de țări la o serie de întrebări privind percepția asupra calității vieții personale, pe o scară de la 0 la 10. Printre factorii luați în calcul se numără produsul intern brut pe cap de locuitor, ajutoarele sociale, libertățile individuale sau nivelul de corupție.

România se situează pe poziția 47 din 150 în acest clasament, în urcare față de raportul publicat în 2019, când ocupa locul 48.

Cele mai fericite țări sunt cele „în care oamenii au un sentiment de apartenență, au încredere unii în alții și se apreciază reciproc”, a declarat John Helliwell, coautorul raportului.

Jurisprudența Curții Supreme de Justiție a S.U.A., cuprinde soluții privind dreptul constituțional la căutarea fericirii. Pe cale jurisprudențială nu se recunoaște dreptul la fericire, ci dreptul la căutarea fericirii.

Întrucât ideea de căutare a fericirii nu este prevăzută expres în Constituția americană, un doctrinar susține că este esențial pentru Curtea Supremă a Statelor Unite să recunoască idealurile „vieții, libertății și căutării fericirii” din Declarația de Independență ca *făcând parte din panteonul constituțional american*.

Căutarea fericirii este însă prevăzută în multe din constituțiile statelor americane și este considerată de mulți o metaforă, o rămășiță dintr-un veac trecut. Cu toate acestea, instanțele statelor americane au aplicat principiile fondatoare și indicatorii istorici pentru a da o dimensiune contemporană controlului de constituționalitate. S-ar părea că evoluțiile tehnologice, cele economice și de politică externă și parcursul schimbător al eticii societății ar face dificilă aplicarea interpretării judiciare a realităților prezentului, de maniera proiectată de către Declarația de Independență a S.U.A. Însă principiul democratic de bază al protecției „vieții, libertății și căutării fericirii” se adresează în primul rând Congresului. Judecătorul John Marshall, în *McCulloch v. Maryland* [(17 U.S. (4 Wheat.) 316 (1819)], a precizat:

³³ Pentru dezvoltări a se vedea, Ioan Ciochină-Barbu, *Natura juridică a dreptului la fericire*, op. cit.

³⁴Publicat pe, <https://worldhappiness.report/ed/2022/>.

„arhitectura constituțională trebuie să-i permită legislaturii naționale o anumită discreție în privința măsurilor care să îndeplinească grelele sarcini ce i-au fost atribuite, în modul cel mai benefic pentru oameni”³⁵.

S-a sugerat că, în contextul secolului al 18-lea, „căutarea fericirii” ar trebui înțeleasă ca semnificând ceva mai mult decât o fugă după fericire: „ea denotă o practică sau o activitate, o *căutare* a vieții”.

Unul din primele cazuri care au abordat fericirea și siguranța a fost *Beebe v. State* 6 Ind. 501 - 1855. Aici, Curtea Supremă din Indiana a anulat o lege statală pe motiv că era contrarie dreptului la „libertate și căutarea fericirii”. Acest drept, spunea judecătorul Perkins în cauza *Herman v. State* 8 Ind. (Tanner) 545 - 1855, „cuprinde posibilitatea de a alege, într-un *compos mentis* individual, ce mănânci și ce bei”³⁶.

Un alt exemplu este cauza *Territory v. Ah Lim* 24 P. 588 (Wash.) - 1890, în care Curtea Supremă din Washington a respins argumentul inculpatului potrivit căruia dreptul său de a căuta fericirea îi asigura fumatul de opiu în intimitatea casei sale. Curtea a declarat că „statul manifestă un interes în privința condiției intelectuale a fiecăruia dintre cetățenii săi, societatea nefiind altceva decât un agregat de indivizi. Morala sau latura intelectuală a societății crește sau descrește în mod proporțional cu nivelul moral sau intelectual al membrilor săi”. „Fumatul de opiu este o practică detestabilă, dezgustătoare și degradantă, încât devine periculos de obișnuită pentru tineretul țării, iar simptomele sale tipice sunt imbecilitatea, mizeria și crima... Dacă statul conchide că o anumită practică este periculoasă pentru bunăstarea morală, mentală și fizică a cetățenilor, de o asemenea măsură încât este aptă să devină o povară pentru societate, are dreptul indubitabil de a limita comiterea acelui act de către cetățenilor”³⁷.

De o manieră similară, Curtea Supremă din Alabama a menținut în *Sheppard v. Dowling* 28 So. 791, 795 (Ala. 1899) interdicțiile statale asupra vânzării lichiorului - „Legea nu permite căutarea fericirii pe calea aceasta. Sentimentul de extaz ar rezulta din băutul de lichior, însă legea nu aprobă o atare pasiune care implică consecințe nocive pentru societate”.

O instanță din Ohio a reținut că direcția unui școli a încălcat *dreptul de a căuta și de a obține fericirea* al unui elev, garantat de articolul 1 paragraful 1 din Constituția statului Ohio. Când l-au îndepărtat din postul de președinte al corpului de elevi, membrii direcției i-au interzis participarea la activități extra-curriculare și i-au scăzut media școlară din cauza că a insistat în a încălca dispozițiile Regulamentului

³⁵ A se vedea, *McCulloch v. Maryland*, 17 US 316 (1819), publicat pe, https://supreme-justia-com.translate.google/cases/federal/us/17/316/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ro&_x_tr_hl=ro&_x_tr_pto=sc.

³⁶ *Beebe v. The State*, publicat pe <https://case-law.vlex.com/vid/beebe-v-state-908660614>.

³⁷ *Territory of Washington*, 1 wash. 156; 24 p. 588 (1890)., publicat pe, <http://courts.mrsc.org/washreports/001WashReport/001WashReport0156.htm>.

școlar referitoare la lungimea părului și la stil: „În termeni nejuridici paragraful 1 consacră principiul potrivit căruia fiecare cetățean are dreptul de a fi lăsat în pace și a nu fi supus vreunei ingerințe guvernamentale, cu excepția necesității acesteia pentru protecția altora ori pentru punerea în aplicare a scopurilor guvernamentale legitime. Această prevedere constituțională așază o grea responsabilitate deasupra fiecărui corp guvernamental atunci când își justifică ingerința în libertatea cetățeanului, în dreptul de a se bucura de libertatea deciziei sale și de a-și căuta fericirea în felul lui”³⁸.

Curtea Supremă a Statelor Unite a antamat ideea fericirii, însă ca aspect al libertății economice. În cauza *Lochner v. New York* 198 U.S. 45 (1905), unde a invalidat o lege new-yorkeză care stabilea orele de lucru pentru brutari.

În *State v. Cromwell*, 9 N.W.2d (N.D. 1943), Curtea Supremă din Oklahoma a declarat nevaliditatea unei legi care impunea licența pentru activitatea fotografică, pentru că motivele ce au stat la baza acesteia erau „ciudate”. Curtea l-a citat aici pe Henry Campell Black, autorul lui *the Black's Law Dictionary*: „Căutarea fericirii este, într-adevăr, un agregat de mai multe drepturi, unele dintre ele fiind enumerate în constituții, iar altele incluse în garanția generală a „libertății”. Fericirea omului poate consta din mai multe lucruri sau poate depinde de mai multe circumstanțe. Este limpede că trebuie să includă libertatea personală, eliberarea de sub opresiune sau de discriminarea individuală, dreptul de a-ți urma preferințele individuale în alegerea unei ocupații, libertatea de conștiință și dreptul de a avea parte de relații familiale și viață de familie și domiciliu. „Dreptul constituțional de a căuta fericirea poate însemna nici mai mult, nici mai puțin decât dreptul de a-ți îndrepta forțele mintale și fizice pentru atingerea unei finalități, fără vreo restricție sau obstrucționare în raport de alți particulari, cu excepția cazului în care este necesar pentru a se salvagarda drepturile egale ale altora. Această garanție este, așadar, una dintre cele mai nedefinite, însă dintre cele mai cuprinzătoare care se pot găsi într-o constituție”³⁹.

Drepturile fundamentale ale omului consacrate în Constituția germană sunt fundamentate pe principiul demnității persoanei, acesta fiind expresia dreptului la fericire.

Curtea Constituțională Federală a Germaniei are o argumentare deosebit de interesantă și soluție privind constituționalitate unei legi în raport de principiul respectării demnității omului

În cauza *Effes*, reclamantului i-a fost respinsă solicitarea prelungirii valabilității pașaportului de către autoritatea de resort, fără o altă motivare decât trimiterea la Legea privind regimul pașapoartelor. Curtea a început prin a preciza

³⁸ A se vedea, Dalia Hindwai, *Dreptul la căutarea fericirii*, publicat pe, <https://www.juridice.ro/439850/dreptul-la-cautarea-fericirii.html>.

³⁹ *State v. Cromwell*, 9 N.W.2d 914 (N.D. 1943), publicat pe, <https://WWW.ndccourts.gov-supreme-court-Dockets>.

că dreptul de a părăsi țara nu face parte din dreptul la liberă circulație. În ciuda acestui fapt, el nu este lipsit de protecție constituțională. El face parte din dreptul la libera dezvoltare a personalității. Iar libera dezvoltare a personalității „nu presupune doar dezvoltarea în interiorul nucleului personalității care face din ființa umană o persoană înzestrată din punct de vedere spiritual și moral.

Prin urmare, Curtea a dedus din articolul 2 alin. (1) al Constituției germane **un drept general de libertate, cu limitele prevăzute**. Astfel, Curtea a conchis că atunci când domeniile vitale nu sunt protejate de drepturi fundamentale specifice, individul afectat de ingerințele statale poate invoca acest articol, în cazul în care consideră de cuviință că-i este încălcată libertatea.

*Interesantă este și condiția pe care o subliniază Curtea, și anume că o lege poate fi considerată conformă cu ordinea constituțională doar dacă respectă „principiile preeminenței dreptului și al statului bunăstării sociale”. Demnitatea, dreptul la dezvoltarea personalității, efectul orizontal al drepturilor fundamentale și cele două concepte importante ale rolului statului activ - *Rechtstaat* (care impune respectarea principiului proporționalității) și a statului social, care obligă statul să adopte măsuri care garantează nivelul minim de existență materială, astfel încât oamenii să aibă parte de un standard de siguranță personală și să-și poată duce existența fără a le fi afectată demnitatea, constituie premisele inerente căutării fericirii”⁴⁰.*

IV. Dreptul fundamental la căutarea fericirii în constituționalismul românesc

În prezent dreptul fundamental la fericire sau la cutarea fericirii nu este prevăzut în Constituție și nici în legislația secundară din România, după cum nu este înscris nici în instrumentele juridice internaționale privind consacrarea și garantarea drepturilor omului.

În consecință nici jurisprudența Curții Constituționale a României nu conține referiri concrete la acest drept.

În doctrina juridică românească există câteva studii referitoare la semnificațiile și conținutul dreptului la fericire și chiar posibilitatea consacrării lui normative⁴¹. Astfel, în acest sens în țara noastră, au apărut unele inițiative cetățenești cum ar fi de exemplu propunerea ca „dreptul la fericire” să figureze alături de demnitatea

⁴⁰ Pentru dezvoltări, a se vedea, Edward J. Eberle, Roger Williams University, Human Dignity, Privacy, and Personality in German and American Constitutional Law, publicat pe https://docs.rwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1067&context=law_fac_fs.

⁴¹ Menționăm în acest sens, Tudor Panțiru, Dreptul de a căuta fericirea, articol publicat în Revista de Drept Public, nr. 1/2015 și Ioan Ciochină-Barbu, Natura juridică a dreptului la fericire, articol publicat, pe file:///C:/Users/Marius/Downloads/2._Natura_juridica_a_dreptului_la_fericire.Ciochina.RO.pdf.

umană, dreptul la viață, dreptul la integritate fizică și psihică etc., ca un drept distinct în Carta Drepturilor Fundamentale ale Uniunii Europene⁴².

În opinia noastră nu este necesar să se înscrie în Constituția României un drept distinct la fericire sau la căutarea fericirii. Toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului consacrate și garantate constituțional, exercitarea lor, cu referire specială la inviolabilități, dreptul la viață, libertatea individuală, libertatea de conștiință și de exprimare, dar și dreptul la ocrotirea sănătății, protecția persoanelor cu handicap, dreptul la un nivel de trai decent trebuie să aibă ca finalitate, demnitatea, binele și fericirea omului ca persoană.

Statul român, precizează art. 1 alin. (3) din Constituția României, este un stat social, ceea ce semnifică implicarea statului în domeniul social și economic.

În concepția tradițională, esența democrației o reprezintă libertatea și implicit limitarea intervenției statului în viața societății. Cu toate acestea, libertatea economică și socială reprezintă simple deziderate, fără un suport material, fără elaborarea unei strategii globale de dezvoltare și de urmărire a programului elaborat.

De aceea, conceptul constituțional de stat social nu contrazice, ci susține democrația prin prisma realizării interesului general care trebuie evaluat ca scop fundamental al serviciilor publice, respectiv: asigurarea unui nivel de trai decent pentru toți locuitorii, asigurarea sănătății populației, dezvoltarea sistemului de instrucție și educare, a culturii, protecția mediului etc.

Doctrina constituțională și politologia au subliniat faptul că nu este de preferat nici intervenția masivă a statului în economie și în viața socială, fapt care duce la etatizarea societății, dar nici o poziție pasivă a statului față de problematica și realizarea interesului general social.

Esența problemei constă nu în repudierea rolului statului sau în amplificarea acestui rol, ci în stabilirea gradului de intervenție etatică, precum și a formelor concrete de intervenție adecvate fiecărei etape de dezvoltare a societății.

Atributul de stat social implică și obligații pozitive ale autorităților publice în raport cu atribuțiile constituționale pe care le au de a întreprinde acțiuni adecvate pentru a asigura caracterul efectiv al drepturilor și libertăților omului, exercitarea acestora în raport cu finalitatea lor mai sus menționată.

Curtea Constituțională a României a precizat în acest sens: „Chiar dacă, în anumite situații, interesul public al societății poate prevala asupra drepturilor și intereselor particulare, un asemenea raport nu poate fi conceput atunci când servirea interesului public are drept consecință afectarea acelor drepturi care garantează însăși existența biologică a individului, așa cum sunt dreptul la sănătate și dreptul la viață”⁴³.

⁴² A se vedea, *Dreptul la fericire*, publicat pe, http://petitieonline.com/dreptul_la_fericire.

⁴³ Decizia nr. 244 din 20 aprilie 2021, publicată în M. Of. nr. 551 din 27.05.2021.

Propunem, ca într-o viitoare revizuire a Constituției României să se consacre expres *demnitatea ca drept fundamental al omului* și să se stipuleze că: „*Exercitarea atribuțiilor autorităților publice, consacrarea, garantarea și exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale au ca scop, demnitatea, binele și fericirea omului*”.

În acest fel se consacră constituțional o garanție importantă privind caracterul efectiv al exercitării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, orientarea întregii activități statale spre scopul suprem, care este demnitatea, binele și fericirea omului și posibilitatea exercitării unui control al Curții Constituționale mai eficient asupra legilor care au ca obiect de reglementare raporturile sociale deosebit de complexe dintre interesul public reprezentat de stat iar pe de altă parte garantarea și promovarea (prioritatea) drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.